

Posudek oponenta disertační práce Vojtěcha Bažanta

“ Představy o počátcích národů v historické kultuře 14. a 15. století”

předkládané v roce 2020 na Ústavu českých dějin

I. Stručná charakteristika práce

Ve své disertační práci srovnává Vojtěch Bažant vyprávění o počátcích národů v české a uherské středověké historiografii s těžištěm ve 14. a 15. století. Hlavními tématy jsou příběhy o zmatení jazyků, o hledání země, její osídlení a proměnění ve „vlast“, ustavování nové společnosti, a především o christianizaci kmene či národa. Jednotlivé historické spisy jsou chápány jako textové artefakty určené k analýze a komparaci, nikoli jako prameny k rekonstrukci historických událostí. Ze srovnání české a uherské historiografie vyplývají určité shodné obecné rysy, ale současně odlišné chápání vzniku národa dané odlišnými podmínkami historického vývoje v prvních staletích existence obou etnik ve středoevropském prostoru. – Ve svém posudku mohu ovšem odpovědně sledovat metodu a postup práce a jejich výsledky, podrobnosti a reflexi jednotlivých aspektů v odborné literatuře mohu detailně zohlednit v souvislosti s českým prostředím, u uherských kronik jsem odkázána pouze na práce maďarských historiků publikované v západoevropských jazycích.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Práce podává nový pohled na středověká historická vyprávění. Je to zcela původní práce založená na analýze originálních historických pramenů s využitím znalostí bohaté odborné literatury. Obrácení pozornosti ke způsobu vyprávění historických textů a k jejich kulturním, politickým a ideovým aspektům umožňuje postihnout autorské záměry a funkci historického vyprávění (což současně – i když to nebylo záměrem V. Bažanta - přispívá ke kritice pramene). V každém případě práce představuje přínos pro historické bádání. Od srovnání dvou diskurzů středoevropských států si slibuje především možnost dostatečně zvažovat funkčnost historiografických modelů a sledovat specifičnost historiografických modelů.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Práce je účelně uspořádána do pěti částí.

Úvodní část obsahuje vymezení tématu a otázek, jimiž se doktorand bude zabývat, nastínění použitých metod, a hlavně přehled a charakteristiku použitých pramenů. V. Bažant zdůrazňuje, že mu nejde o dějepisná díla jako historické prameny k událostním dějinám, ale jako textové artefakty určené k samostatné analýze a komparaci. Ze středověkých historických spisů vybral české a uherské většinou státně národní, v pozdním středověku zemské kroniky, pojednávající o „počátcích“ a doplnil je relevantními spisy hagiografickými. Sleduje texty od nejstarších, v českém prostředí od Kosmovy kroniky, v Uhrách od Anonymových Gesta Hungarorum, do konce středověku. Nevšimá si ovšem pouze „původních“ verzí jednotlivých textů, ale sleduje i jejich „druhý život“, hlavně pozdější úpravy a jejich společenské souvislosti. K charakteristice pramenů

mám několik poznámek (detailně se ovšem mohou vyjadřovat pouze k bohemikálním spisům): Hradištsko-opatovické anály tak, jak jsou dochovány v opatovické řádové knize jsou součástí univerzální kroniky vedené od Alexandra Makedonského (Alexandra jako první zařadil do univerzálních dějin Frutolf z Michelsbergu /W. Gawlowska/, jehož kronika v Ekkehardově úpravě byla předlohou Hradištsko-opatovických análů) a končí, jak to bylo u univerzálních dějin časté (P. Johanek), národními, či spíše regionálními až institucionálními dějinami. U Jindřicha Řezbáře není právě šťastná formulace „z Čech, Moravy i z Římské říše“, když Čechy a Morava byly součástí říše. Pokud jde o ztotožnění Jindřicha Řezbáře s Jindřichem z Heimburku, F. Machilek prokázal s odkazem na kanonické právo, že to možné není. Dokumenty zahrnuté do Pulkavovy kroniky se nemohou týkat Karlovy územní expanze (ty, které se jí týkají, zase nemohou být v Pulkavové kronice končící v nejširší recenzi na počátku třicátých let 14. století). Pulkavovu kroniku necharakterizuje „pravdivost“, ale jednoznačně propaganda (pokud tvrdí, že měl psát pravdivou kroniku, je to obvyklý topos středověkých historiků).

Druhá část pojednává o babylonském zmatení řeči, od něhož se odvíjely počátky národů ve většině středověkých historických spisů. V. Bažant vychází z informací Starého zákona, resp. textů, které je středověkým historikům zprostředkovaly, tedy hlavně učebnice biblických dějin (především Comestorova *Historia scholastica*) a překladů bible (staročeský překlad vznikl za vlády Karla IV., možná z jeho iniciativy, ne až za husitství). Správně upozorňuje na význam genealogie v historickém výkladu od biblických dějin. Rekapituluje spisy, které zprostředkovaly biblické náměty, zvláště s ohledem na české prostředí (recepce Comestora v Čechách), a líčení biblických „počátků“ v českých univerzálních kronikách. Pak přechází k podání babylonského příběhu ve státně-národních kronikách a dovedl je až po humanistickou historiografii (Aeneas Silvius Piccolomini aj.). V této souvislosti konstatoval významné rozdíly v přístupu k babylonské látce v českých a uherských kronikách, především upozadění morální roviny výkladu v uherských kronikách oproti českým. – Zde jen váhám, do jaké míry lze Marignolovu kroniku považovat za „českou“. Marignolovo odlišné podání „počátků“ může souviset s prostředím, kde získal vzdělání a kde působil, a samozřejmě s jeho životními zkušenostmi, odlišnými od zkušeností českých kolegů. Souvislost mezi světovou a českou kronikou u Marignoly je ovšem zcela logická, protože Marignola měl začlenit české dějiny do univerzálních dějin. – Závažné je také konstatování nepřesností v interpretacích (včetně překladů) uherských kronik v moderní historiografii, stejně jako zjištění politického rozměru etnicity v uherských kronikách i upozornění na nesamozřejmost kolektivních identit. Jméno modly pohanských Čechů se neobjevuje jen v Neplachově kronice a v německých letopisech, ale také v některých rukopisech druhé redakce katalogu českých panovníků (Wrocław Mil II 35, NK I C 24, KPMK H 9). Bláhová, Staročeská kronika, s. 208 netvrdí, že Marignola disponoval exemplářem latinského překladu Dalilmila – o tom tehdy nebylo nic známo). Byla Karlštejnská genealogie opravdu inspirována Marignolovou kronikou? – Určitě se tam odráží brabantská genealogie.

Ve třetí části věnuje doktorand pozornost podání předkřesťanských dějin a christianizaci v jednotlivých českých a uherských historických textech, funkci dílčích motivů ve

vyprávění o „pohanských“ dějinách společenství, zařazení společenství do křesťanské ekumeny v české a uherské historiografii. Odlišná povaha českých a uherských kronik si přitom vynutila i odlišný postup při zpracování. Výsledkem je netradiční pojednání o původu národa, které sleduje nikoli jako relikv lidového vyprávění, ale jako součást procesu christianizace. Reflektuje přitom opět vyprávěcí struktury a zaměřuje se na místa, kde autoři pracují s biblí a nalézají paralely mezi biblí a vyprávěním kronik. a také proměn interpretace tématu mezi jednotlivými kronikami. K této části mám jen drobné poznámky. Pulkava nejen převzal (a upravil) z tzv. Dalimila údajné Přemyslovo proroctví, že „vnuk pomstí děda“, ale v průběhu práce na kronice z něho učinil periodizační mezník. Co míní V. Bažant „jinými kronikami“ na s. 131?, co to jsou „diplomatické listiny“?, (resp. co by byly nediplomatické listiny)?

Ve čtvrté části V. Bažant sleduje literární kontexty a adaptace příběhů o počátcích národů v pozdně středověkých, většinou drobnějších, historických (a propagačních) spisech, sestavených zpravidla podle starších státně národních kronik. I zde se soustřeďuje na struktury vyprávění a zaznamenává posuny interpretace ve změněných společenských i politických podmínkách. Tady je možno upřesnit či doplnit další postřehy o některých sledovaných pramenech. U Hradištsko-opatovických análů (které, jak již bylo konstatováno, nezačínají od narození Krista, ale od Alexandra Makedonského), by měla být zmíněna důsledná genealogická souvislost mezi předkřesťanskými panovníky (u Kosmy je panovnícký katalog, jen někde je naznačena rodová souvislost). Jindřich Heimburský sice nebyl Moravan, ale kladl důraz na Moravu (je to asi dáno blízkostí jeho působiště k Moravě). Vznikla třebíčská redakce Kosmovy kroniky opravdu až v 15. století, není v dochovaném rukopisu její opis? – Pokud ano, znamenalo by to, že pamětní zápis byl v klášterním archivu ještě po husitské revoluci, během níž byl ovšem klášter velmi poškozen (jak na budovách, tak na majetku). Pulkavova kronika byla sice ve Slezsku rozšířena, ale ne všechny rukopisy, které jsou dnes v Univerzitní knihovně ve Vratislavi, byly ve Slezsku ve středověku (R 199 získal Thomas Rehdiger v 16. století a odkázal ho se svou knihovnou, kterou vybudoval v Heidelbergu, rodnému městu; Mil. II 35 vznikl v Praze, do Vratislavi se dostal po druhé světové válce, předtím byl ve Zhořelci; M 1306 se dostal do Vratislavi s knihovnou Karla Staršího ze Žerotína; R 304 byl rovněž součástí Rehdigerovy knihovny, pocházel zřejmě z Horní Lužice). Na druhé straně některé rukopisy slezské proveniencí jsou dnes mimo Slezsko, jako třeba rukopis Nostické knihovny, MS c 39). Podrobný „situs terrae“ pokud jde o Čechy vytvořil Aeneas Silvius Piccolomini, podle něhož ho sepisovali pozdně středověcí a raně novověcí autoři. Je tu zřejmý vliv humanistické historiografie. Pokud jde o Glassbergera, byl pod vlivem bavorského klášterního humanismu (Machilek) a také kruhů okolo Hartmanna Schedela (ten sám napsal podle Aenease Silvia popis Čech včetně grafického ztvárnění a umístil ho na začátek svého rukopisu obsahujícího „starou“ a „novou“ českou kroniku). Humanistické pojetí historie se projevilo především v Uhrách, kde na panovníckém dvoře působili oficiální historikové, zpravidla italské profesionálové a humanisté od dob vlády Matyáše Korvína (Ludovico Carbone, Pietro Ranzano, Antonio Bonfini aj.). To se pochopitelně odrazilo i v interpretaci uherských „počátků“.

V páté části, Závěru, doktorand shrnuje výsledky předchozích kapitol.

1. *Struktura argumentace.*

Výklad disertace Vojtěcha Bažanta je srozumitelný, přehledně členěný a logicky uspořádaný. Autor systematicky sleduje cíl své práce proklamovaný v úvodu a průběžně ho naplňuje.

2. *Formální úroveň práce*

Práce má velmi dobrou literární úroveň bez pravopisných chyb a jazykových neobratností; jen občas se vloudily písařské chyby (nepříjemná na s. 32, pozn. 78; s. 94; v pozn. 347 na s. 84 má být Jan z Czarnkowa). Pozor na formulace jako „několik alternativ“ – s. 97 (podobně i s. 98). České pojmenování antického boha nezní Jovus (s. 83, ale Jupiter. Bibliografické odkazy jsou uváděny účelně, jejich forma odpovídá zvyklostem vědeckých historických prací.

Práce je i vizuálně přehledná a dobře graficky zformátovaná.

3. *Práce s prameny či s materiálem*

V. Bažant spolehlivě pracuje s historickými prameny v originálním znění (samozřejmě s českým překladem v interpretaci). Jazykové znalosti mu umožňují pracovat i s maďarskou odbornou literaturou. Literatura k jednotlivým tématům je ovšem zastoupena výběrově. U některých témat postrádám reakci na již existující odbornou literaturu. Jde například o pojetí národa ve středověké historiografii a jeho proměny (Graus, Lemberg, Uhlíř, Bláhová, Adde), charakteristika zemské obce (Uhlíř, Adde), obhajoba teritoriálních ambic Karla IV v historiografii (Bláhová), aj.

4. *Vlastní přínos*

Pečlivá analýza zkoumaných pramenů, zaměření na dosud opomíjené aspekty v pohledu na středověkou historiografii, především na biblické souvislosti a analýzu kronik jako dějin spásy, které byly zkoumány většinou u univerzálních kronik (mezi něž ovšem autoři často řadili i státní-národní kroniky začínající biblickými událostmi – srv. v. d. Brincken) rovněž genderový pohled na prezentaci faktů v kronikách, umožnily V. Bažantovi konstatovat nové skutečnosti pokud jde o problematiku a funkci středověkých historických textů. Díky sledování kronik v jejich historickém vývoji a proměn kronikářských textů mohl autor také korigovat některé tradované názory o středověkých kronikách a jejich autorech (zvláště výrazně ve Staročeské kronice, jejíž druhá redakce, jak ukázal V. Bažant, zvýraznila šovinismus, morality, misogynii atd., tedy rysy, které jsou vytýkány moderními historiky Staročeské kronice jako takové.) V této souvislosti by bylo možné se obecněji pozastavit také nad otázkou „přepisování“ (ré-écriture) historiografických textů (podobně, jako je tato problematika v současné době sledována u textů hagiografických). Volbu právě uherských středověkých kronik pro srovnání s kronikami českými, i když je tam méně styčných bodů než třeba v kronikách polských, považuji za jeden z přínosů práce již proto, že uherská historiografie stojí, na rozdíl od historiografie polské, na okraji zájmu českých historiků, nikoli kvůli vlastním

středověkým textům, ale kvůli problémům spojeným se studiem moderní maďarské odborné literatury (čehož si je ostatně doktorand vědom a zdůvodňuje tím svou volbu).

IV. Dotazy k obhajobě

- 1/ Může doktorand rekapitulovat proměnu pojetí origo gentis v kronikách v průběhu středověku v kontextu funkce jednotlivých kronik?
- 2/ Jsou nějaké styčné rysy mezi pojetím origo gentis v uherských a západoevropských kronikách nebo je líčení počátků zcela odlišné?
- 3/ Prosím o stručné srovnání české a uherské historiografie na rozhraní středověku a novověku.

V. Závěr

Celkově lze konstatovat, že předložená disertační práce PhDr. Vojtěcha Bažanta svou odbornou i formální úrovní splňuje požadavky disertační práce a plně vyhovuje nárokům na disertační práce kladeným. S plnou odpovědností ji proto doporučuji k obhajobě.

V Praze 2. června 2020

Prof. PhDr. Marie Bláhová, DrSc.